

تبیین دلالت‌های فقهی مفهوم مرز در حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران

پدیدآورنده (ها) : برقعی، سید امیررضا

علوم اجتماعی :: نشریه علوم انسانی اسلامی صدرا :: بهار ۱۴۰۱ - شماره ۴۰

صفحات : از ۸۲ تا ۸۹

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1907907>

تاریخ دانلود : ۱۴۰۲/۱۰/۲۵

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- فضای مجازی، فرصت ها، تهدیدها، چالش ها و پیامدهای پیش رو در مقابله با تهدیدات نرم
- فضای مجازی؛ تهدیدها و فرصت های فضای مجازی
- بررسی تداخل مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی با مصوبات مجلس شورای اسلامی، دولت و مجمع تشخیص مصلحت نظام
- بررسی توانمندی های سازمانی چهار شرکت دانش بنیان در مرکز رشد دانشگاه شریف
- ارائه چارچوبی برای استقرار دولت هوشمند در ایران
- تبیین مفهوم مرز در فضای سایبر
- بررسی تطبیقی قاعده نفی سیل و فیلترینگ تلگرام
- دولت الکترونیک
- تبیین مفهوم مرز در فضای سیاسی - مجازی ایران
- قدرت بازدارندگی در فضای سایبر
- نگرشی بر استقلال قوه مقننه در تعامل با نهادهای سیاسی حاکم در جمهوری اسلامی ایران
- بررسی جایگاه مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در نظرات شورای نگهبان

عناوین مشابه

- تبیین مفهوم مرز در فضای سیاسی - مجازی ایران
- تبیین تغییر در خط‌مشی‌های فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر چارچوب ائتلاف مدافع (مورد مطالعه: خط‌مشی تعیین پهنای باند اینترنت ثابت)
- نقد و بررسی مبانی فقهی سیاست جمهوری اسلامی ایران در پالایش فضای مجازی (فیلترینگ)
- تبیین سیاست گذاری فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران (الزامات و اصلاح، در چارچوب اهداف مورد نظر در اسناد بالادستی)
- تهدیدهای سایبری و اقدامات امنیتی در فضای مجازی؛ بررسی رویکردهای ایالات‌متحده آمریکا و جمهوری اسلامی ایران
- نقش و جایگاه شورای عالی فضای مجازی در نظام جمهوری اسلامی ایران
- بررسی و تبیین حکمرانی شایسته در رویکرد حکمرانی نظام جمهوری اسلامی ایران
- مفهوم امنیت در اقتصاد سیاسی بین الملل (مطالعه موردی در فضای امنیتی میان جمهوری اسلامی ایران در دولت نهم و ایالات متحده آمریکا)
- تبیین جامعه‌شناختی تاثیر شبکه‌های اجتماعی (مجازی) بر امنیت مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی)
- نقش فضای مجازی در افزایش قدرت نرم (مطالعه موردی: جمهوری اسلامی ایران)

تبیین دلالت‌های فقهی مفهوم مرز در حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران^۱

سید امیررضا برقی *

مقدمه

مجازی است. در دوران پیش از نهضت خصوصی‌سازی، اراده حکومت‌ها و دولت‌ها در قلمرو سرزمینی آن‌ها جاری بود و مردم آن قلمرو سرزمینی، عموماً از آن اراده غالب اطاعت و تبعیت می‌کردند.

به دنبال ناکارآمدی‌ها و موارد شکست دولت‌ها در پرداختن به امور اجتماعی مردم از یک طرف و طراحی سازوکاری برای افزایش سود جریان سرمایه‌داری از طرفی دیگر، بخش خصوصی در داخل کشورها تقویت شد و بخشی از اراده و اقتدار دولت‌ها مخصوصاً در عرصه‌های اقتصادی و تولیدی به بخش خصوصی و در واقع به جریان سرمایه‌داری سپرده شد. پس از بخش خصوصی، نوبت به بخش مدنی (بخش سوم یا مردمی) رسید که در بخشی از اراده و اقتدار دولت‌ها شریک شوند و در واقع کاهش قدرت دولت‌ها را رقم بزنند. افزون بر این دو مورد، جریان استعمار و سرمایه‌داری،

با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و تجربه نیم‌قرن شبکه جهانی اینترنت، حوزه فاوا^۲ فراتر از ابعاد فناورانه رفته و با پیوند عناصر مختلف اجتماعی، امروزه به بستر روابط و تعاملات متکثر و متنوع انسان‌ها در امتداد فضای واقعی مبدل شده است. این تعاملات گوناگون، به تدریج نظام‌های اجتماعی مختلفی را در بستر شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی ایجاد کرده‌اند. زیست مجازی انسان‌ها در این نظام‌های اجتماعی جدید، مسائل حقوقی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی جدیدی در پیش روی ایشان قرار داده است و به تبع آن، حکمرانی جوامع را نیز عمیقاً متحول کرده است.

یکی از موضوعات اساسی در عرصه حکمرانی فضای مجازی، موضوع قلمرو و مرز ملت - دولت‌ها در فضای

وضعیت کنونی جمهوری اسلامی ایران در حکمرانی فضای مجازی به گونه‌ای است که اراده و اقتدار نظام اسلامی با توجه به دلایلی که بیان شد در حال تضعیف است. بخش قابل توجه از روابط و تعاملات اجتماعی مردم ایران بر بستر سکوهای فضای مجازی شکل گرفته است، اما متأسفانه اراده غالب در این نظام‌های اجتماعی فضای مجازی اراده جمهوری اسلامی ایران نبوده و در برخی از عرصه‌ها اراده نظام سلطه جهانی در قالب شرکت‌های خصوصی، مدنی و بین‌المللی و در برخی دیگر، ولننگاری و هرج و مرج اراده‌ها حاکم است.

جمهوری اسلامی ایران نبوده و در برخی از عرصه‌ها اراده نظام سلطه جهانی در قالب شرکت‌های خصوصی، مدنی و بین‌المللی و در برخی دیگر، ولننگاری و هرج و مرج اراده‌ها حاکم است.

از آنجاکه مفهوم استقلال و مرز، مفهومی هنجاری بوده و ارتباطی نزدیک با سعادت انسان در دنیا و آخرت دارد، دین مبین اسلام به تبیین این مفهوم پرداخته است. همچنین، اولاً متناسب با اصول قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام در تنظیم و تصویب همه طرح‌ها و لوایح قانونی باید به موازین شرع به‌عنوان اصلی‌ترین منشأ قانون‌گذاری توجه شود که از این رو، مراجعه به موازین شرع و دانش فقه جهت استخراج دلالت‌هایی برای مفهوم‌پردازی مرز در حکمرانی فضای مجازی ضرورت دارد.

در دانش فقه در مباحث مربوط به جهاد، الثغر و المرباطه و دارالاسلام و دارالکفر و به‌طور خاص، قواعد فقهیه از جمله قاعده نفی سبیل کفار، حرمة التعرب بعد الهجرة و...، به تبیین مؤلفه‌های استقلال، مرز و قلمرو به‌طور مستقیم و غیرمستقیم پرداخته شده است؛ بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر که با روش‌شناسی دلالت‌پژوهی انجام شده است، استخراج دلالت‌های دانش فقه برای مفهوم‌پردازی مرز در حکمرانی فضای مجازی است که جهت تحقق این هدف اصلی، ابتدا به تبیین مفهوم مرز و قلمرو از دیدگاه دانش فقه و سپس تبیین مفهوم مرز و قلمرو در فضای مجازی پرداخته شده است.

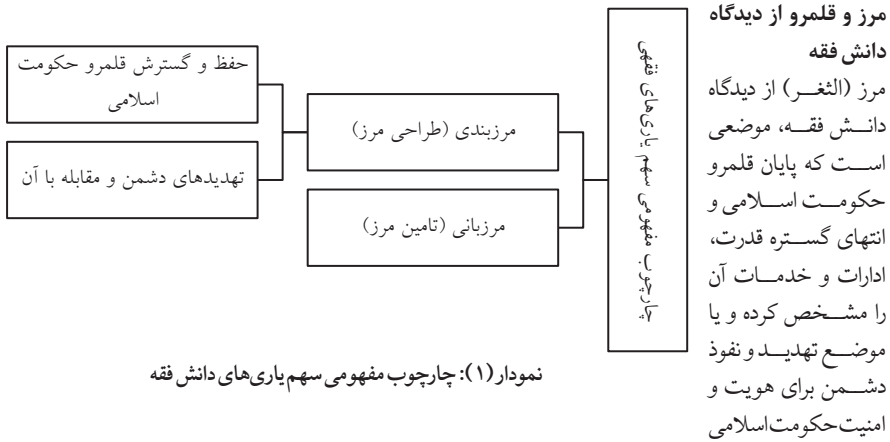
درون کشورهای توسعه‌یافته پس از دوران تولید انبوه با اشباع بازارهای کشورهای خود مواجهه شد و برای تداوم جریان سود سرشار، به فکر تسخیر بازار کشورهای دیگر افتاد، اما با موانعی مانند استقرار دولت‌های قدرتمند و وجود مرزهای مشخص میان کشورها روبرو شدند که اجازه دسترسی به بازار و مردمان کشور (مشتریان) خود را به سرمایه‌داران بین‌المللی و خصوصاً آمریکایی نمی‌داند.

راهکار مسئله فوق، تضعیف حاکمیت دولت‌ها و مرز زدایی از ملت‌ها بود. برای این مقصود و سایر مقاصدی که البته موضوع پژوهش حاضر نیست، اقدام به تأسیس سازمان‌ها و شرکت‌های بین‌المللی مانند سازمان تجارت جهانی، بانک

جهانی و صندوق بین‌المللی پول کردند. این سازمان‌ها با ابزارهایی مانند توافق‌های بین‌المللی، طراحی شاخص‌ها، گزارش‌گیری و فشار به کشورها برای پیروی از این شاخص‌ها به دنبال گرفتن بخش دیگری از اراده حکومت‌ها و دولت‌ها و تسخیر بازار و دسترسی به مردم (مشتریان) آن‌ها هستند. بنا بر آنچه گفته شد تا این دوره - قبل از گسترش فضای مجازی - دو بخش خصوصی و مدنی، داخل مرزها و بخش بین‌المللی، بیرون از مرزها قسمت‌هایی قابل توجه از اراده و حاکمیت حکومت‌ها و دولت‌ها را تضعیف کرده و در جهت کم‌رنگ شدن مرز میان ملت‌ها حرکت می‌کنند.

توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، باعث شد بخش خصوصی و مدنی و همچنین سازمان‌ها و شرکت‌های بین‌المللی فعالیت‌های خود را بر بستر سکوهای (پلتفرم)^۳ فضای مجازی بازتعریف کردند و در واقع با گسترش فضای مجازی، این روند کاهش حاکمیت ملی تقویت شد. با پیوند سطوح مختلف اجتماعی در گستره جهانی بر بستر سکوهای فضای مجازی، به تدریج مفهوم مرزهای جغرافیایی و سیاسی در حال رنگ باختن است و معنای قلمرو سرزمینی یک حاکمیت متحول گشته است.

وضعیت کنونی جمهوری اسلامی ایران در حکمرانی فضای مجازی به گونه‌ای است که اراده و اقتدار نظام اسلامی با توجه به دلایلی که بیان شد در حال تضعیف است. بخش قابل توجه از روابط و تعاملات اجتماعی مردم ایران بر بستر سکوهای فضای مجازی شکل گرفته است، اما متأسفانه اراده غالب در این نظام‌های اجتماعی فضای مجازی اراده

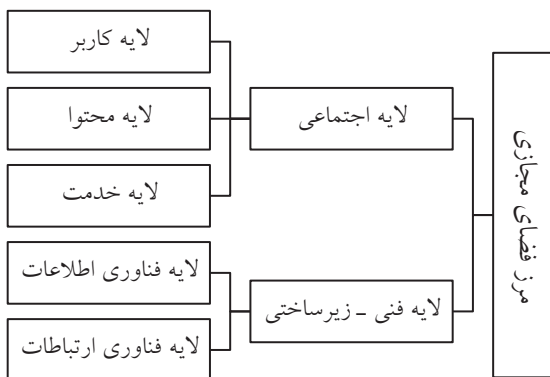

نمودار (۱): چارچوب مفهومی سهم یاری‌های دانش فقه

آن) و سهم یاری‌های مرزبانی طبقه‌بندی شدند که شرح آن‌ها در متن اصلی پژوهش آمده است. (نمودار ۱)

مرز و قلمرو در فضای مجازی

فضای مجازی در رویکردی فنی-اجتماعی به معنای نظام‌های اجتماعی برآمده از تعامل کاربران بر بستر شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطی است. بر این اساس، مرز فضای مجازی را می‌توان مجموعه قواعدی که قلمرو حاکمیت سیاسی و قانونی یک دولت را در فضای مجازی تعیین کرده و ضمن مشخص کردن تهدیدهای سخت (فناوری اطلاعات و ارتباطات) و نرم (نظام‌های اجتماعی برآمده از فناوری اطلاعات و ارتباطات) فضای مجازی، در مقابل آن‌ها مانع ایجاد می‌کند، تعریف کرد. این قواعد خاص معمولاً دارای نمودها و شیوه‌های مرزبانی با ماهیت

نمودار (۲): مدل لایه‌ای مرز در فضای مجازی

در همه عرصه‌های اجتماعی اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، امنیتی، نظامی و... است. بر این اساس، مرزبانی (المرباطه) را می‌توان دیده‌بانی (الارصاد) و هشدار (الاعلام) بر قلمرو اراده حکومت اسلامی و مواضع نفوذ دشمن در همه عرصه‌های اجتماعی اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، امنیتی، نظامی و... با هدف حفظ حکومت اسلامی و جلوگیری از نفوذ دشمن توسط دولت، فعالین و نخبگان و مردم تعریف کرد. همچنین قلمرو حکومت اسلامی یا دارالاسلام یک مفهوم سیاسی و حقوقی است که ملاک در صدق عنوان آن «حاکمیت و سلطه سیاسی اسلام» به نحو حدوثی و نه الزاماً بقائی است، مگر آن‌که این عنوان عرفاً منتفی نشود و حکومت اسلامی موظف است به نحو تعدد مطلوب، وضع و تحقق احکام اسلامی، مقدمات اظهار شعائر اسلامی و امنیت برای مسلمانان و غیرمسلمانان از ذمبین و مستأمنین را فراهم نماید.

با توجه به مباحث بیان شده درباره مفاهیم مرز، مرزبانی و قلمرو حکومت اسلامی، سهم یاری‌های فقهی مستخرج از تعاریف و مباحث مذکور را می‌توان در قالب چارچوب مفهومی زیر ارائه کرد. مجموعاً ۳۶ سهم یاری فقهی در ۳ دسته سهم یاری‌های مرزبندی (حفظ و گسترش قلمرو حکومت اسلامی)، سهم یاری‌های مرزبندی (تهدیدهای دشمن و مقابله با

از جمله قواعد مرزی مهم در تعیین قلمرو مجازی، عنصر مالکیت و مدیریت در این قلمروها است. قلمرو عبارت است از فضایی مشخص که منعکس کننده عرصه حاکمیت سیاسی است. از این رو، مشابه قلمروهای فضای واقعی، این معنا در فضای مجازی نیز قابل تطبیق است. همچنین، ملاک در صدق عنوان دارالاسلام (قلمرو اسلام) و دارالکفر (قلمرو کفر) بر هر قلمرو، حاکمیت و سلطه سیاسی اسلام و کفر بر آن قلمرو است.

در حکم حاکمیت و سلطه سیاسی مجازی است. توضیح بیشتر آنکه قلمرو، فضایی است که اراده حاکم قلمرو بر آن اعمال می‌شود و اعضای قلمرو به صورت معتنا، از آن اراده متأثر می‌گردند. این معنا در فضای مجازی حتی بیشتر از فضای واقعی قابل تطبیق است؛ زیرا با توجه به معماری فنی - زیرساختی سکوهای فضای مجازی، اراده مالکان و مدیران آن‌ها، هم به صورت مستقیم و غیرمستقیم و هم به صورت کلی و جزئی، قابلیت اعمال بر کاربران دارد و همچنین با توجه به ویژگی‌های ارتباطی و روان‌شناختی سکوهای فضای مجازی، کاربران آن‌ها حتی بیشتر از اعضای قلمرو فضای واقعی، تحت تأثیر سلطه و جهت‌گیری‌های خاص آن فضا، قرار می‌گیرند؛ بنابراین، سکوهایی که مالکیت زیرساخت فنی و مدیریت زیرساخت منطقی آن در اختیار اسلام باشد، دارالاسلام و به تبع، سکوهایی که مالکیت زیرساخت فنی و مدیریت زیرساخت منطقی آن در اختیار کفر باشد، دارالکفر است.

ملاک در صدق عنوان دارالاسلام و دارالکفر بر سکوهای فضای مجازی، صرفاً عامل حاکمیت (مالکیت زیرساخت

دیجیتالی مانند کدهای اینترنتی، پالایه‌ها و سپرها و دیواره‌های دفاعی هستند و در همه لایه‌های فضای مجازی تعیین شده و مدل لایه‌ای مرز فضای مجازی را می‌سازند. (نمودار ۲)

دلالت‌های دانش فقه برای مرز و قلمرو در فضای مجازی

بر اساس روش‌شناسی دلالت پژوهی، هر یک از عناصر چارچوب مفهومی سهم باری‌های فقهی برای لایه‌های فنی و اجتماعی مرز فضای مجازی دلالت‌هایی دارد. در پژوهش حاضر مجموعاً

۱۷ دلالت که در واقع حاصل پیوند میان سهم باری‌های فقهی با لایه‌های مرز فضای مجازی است، در ۵ دسته زیر استخراج شده و چارچوب مفهومی دلالت‌های فقهی مرز فضای را ساخته است. (جدول ۱) از میان این ۱۷ دلالت، در این نوشته به تبیین ۱۰ دلالت اصلی پرداخته شده است.

۱. دلالت اول

از جمله قواعد مرزی مهم در تعیین قلمرو مجازی، عنصر مالکیت و مدیریت در این قلمروها است. قلمرو عبارت است از فضایی مشخص که منعکس کننده عرصه حاکمیت سیاسی است. از این رو، مشابه قلمروهای فضای واقعی، این معنا در فضای مجازی نیز قابل تطبیق است. همچنین، ملاک در صدق عنوان دارالاسلام (قلمرو اسلام) و دارالکفر (قلمرو کفر) بر هر قلمرو، حاکمیت و سلطه سیاسی اسلام و کفر بر آن قلمرو است. در فضای مجازی به طور عمده، سکوها یا پلتفرم‌ها در حکم قلمروهای مجازی و عنصر مالکیت فنی (زیرساخت فیزیکی) و مدیریت قواعد و پروتکل‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی (زیرساخت منطقی)

جدول (۱): چارچوب مفهومی دلالت‌های فقهی برای مرز فضای مجازی

چارچوب مفهومی	سهم باری‌ها	لایه فنی - زیرساختی	لایه اجتماعی
مرزبندی	قلمرو حکومت اسلامی	دلالت‌های قلمرو حکومت اسلامی برای لایه فنی	دلالت‌های قلمرو حکومت اسلامی برای لایه اجتماعی
	تهدیدهای دشمن	دلالت‌های تهدیدهای دشمن برای لایه فنی	دلالت‌های تهدیدهای دشمن برای لایه اجتماعی
مرزبانی		دلالت‌های مرزبانی برای لایه فنی - اجتماعی	

حکومت اسلامی موظف است، کاربران آن را از ادارات، خدمات و محصولات خود برخوردار کند.

۴. دلالت چهارم

کاربران قلمروها و سکوها‌های اسلامی از حمایت حکومت اسلامی در حوزه‌های مختلف اجتماعی برخوردار می‌شوند. تأمین امنیت، رسیدگی به شکایات، تعقیب مجرمان و... فقط بخشی از وظایف حکومت اسلامی نسبت به کاربران این سکوها است. اما در مقابل، کاربران مسلمان قلمروها و سکوها‌های غیر اسلامی مانند تلگرام، اینستاگرام، واتس‌آپ و... از این حمایت‌ها برخوردار نیستند؛ به‌عنوان مثال، حکومت اسلامی در قبال رسیدگی به تخلفات و جرایمی که در بستر سکوها‌های مذکور به وقوع می‌پیوندد، هیچ وظیفه‌ای ندارد. اگر هم کاربران مسلمان این سکوها از حکومت اسلامی در جهت رسیدگی به امورشان طلب کمک کنند، حکومت اسلامی صرفاً موظف است که در محدوده توافق‌نامه‌هایی که بین خود و مالکان و مدیران سکوها‌های غیر اسلامی دارد، از ایشان حمایت کند؛ به‌عنوان مثال، اگر میثاق عدم‌مداخله بین حکومت اسلامی با مالکان سکویی غیر اسلامی برقرار شده است، حکومت اسلامی حق ندارد میثاق رازیر پا گذاشته و مثلاً برای تعقیب مجرمی، وارد زیرساخت‌های فنی آن سکوشود.

۵. دلالت پنجم

از اهداف حکومت اسلامی در فضای مجازی، گسترش اراده و حاکمیت خود در حوزه‌های مختلف اجتماعی، در سطح جهان است. طبعاً این گسترش، با از بین رفتن سلطه و حاکمیت کفار همراه است. از این رو، شناسایی مواضع ایجاد این حاکمیت و تقویت آن‌ها (سلطه‌زایی) بر دولت، نیروهای نظامی و همه مردم مسلمان، واجب است. همچنین از دیگر اهداف حکومت اسلامی در فضای مجازی، از بین بردن سلطه و حاکمیت کفار بر قلمروها و سکوها در سطح جهان است. در شرایط کنونی سلطه و حاکمیت کافران بر قلمروها و سکوها‌های اسلامی وجود دارد. در اسلام هیچ حکم تشریحی که سبب ایجاد و گسترش این سلطه و حاکمیت شود، جعل نشده است و هر عاملی که این ایجاد و گسترش را موجب

فنی و مدیریت زیرساخت منطقی) آن‌ها است و عواملی دیگری مانند جمعیت کاربران مسلمان و کافر یا وجود خدمات و محتواهای اسلامی یا غیر اسلامی بر بستر سکو، ملاک تعیین دارالاسلام و دارالکفر و احکام مترتب بر آن نیست. اگرچه، حاکمیت اسلامی سکوها، موظف است که تمهیدات لازم برای گسترش خدمات و محتواهای اسلامی را فراهم کرده، از توسعه خدمات و محتواهای ضد اسلامی جلوگیری کند و امنیت و آزادی کافی را برای اظهار شعائر و اجرای احکام اسلامی ایجاد کند.

۲. دلالت دوم

عضویت، جابه‌جایی و خروج از قلمروها و سکوها، باید قاعده‌مند و همراه با احراز هویت باشد. بدین صورت که عضویت و جابه‌جایی همه مسلمانان، کفار ذمی و مستأمن و سفیران کشورهای کافر در این قلمروها و سکوها جایز است و حکومت اسلامی موظف است که امنیت ایشان را در این بسترها تأمین کند. مگر اینکه حکومت اسلامی بنا بر مصالحی برای این عضویت، جابه‌جایی و خروج، قواعد محدودکننده‌ای وضع کند. بر این اساس عضویت و جابه‌جایی کفار غیر ذمی و غیر مستأمن در قلمروها و سکوها‌های اسلامی جایز نیست و حکومت موظف است، از آن جلوگیری شود.

۳. دلالت سوم

اساساً تحقق مرز در فضای مجازی متوقف بر تحقق حکومت اسلامی در آن فضا است، در صورت عدم وجود حاکمیت اسلام در فضای مجازی، صحبت کردن از مرزها در آن فضایی معناست. این قواعد مرزی، به‌گونه‌ای است که در صورت تحقق آن‌ها، فضای مجازی ایجادشده، اسلامی و در غیر این صورت، غیر اسلامی است. به بیانی دیگر این قواعد، عامل تمایز میان قلمرو اسلامی و کفر در فضای مجازی هستند. تحقق قواعد مرزی، به معنای تحقق حد مطلوب فضای مجازی از دیدگاه اسلام نیست، بلکه این قواعد، صرفاً ضامن غیر اسلامی نبودن این فضا و ایجاد زمینه‌های رشد و تعالی ذیل حاکمیت اسلام است. اگر بستری در فضای مجازی، دارای قواعد مرز فضای مجازی اسلامی باشد، آنگاه آن بستر جز قلمرو اسلامی است و

شود، شرعاً جایز نیست. همچنین، در مواردی این سلطه و حاکمیت، مانع از گسترش خدمات و محتوای اسلامی می‌شود. از این رو، شناسایی این مواضع سلطه و نفوذ و ازاله آن‌ها (سلطه‌زدایی) افزون بر وظیفه قبل، بر دولت، نیروهای نظامی و همه مردم مسلمان، واجب است. در جهت مقابله با این سلطه و حاکمیت، جهاد نرم از جمله فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغی در قلمروها و سکوها کفر با هدف تضعیف سلطه و حاکمیت کفار یا خروج (هجرت) کاربران از آن قلمروها و سکوها به قلمروها و سکوها اسلامی بر جهاد سخت از جمله جنگ سایبری تقدم رتبی و زمانی دارد. در این راستا، عضویت و فعالیت

مبلغین اسلامی در قلمروها و سکوها کفر در صورتی جایز و حتی در مواردی، واجب است که سبب نقص دین در خود و یا اعضای خانواده آن‌ها نشود.

۶. دلالت ششم

دارالاسلام در فضای مجازی عمدتاً به قلمرو و سکویی اطلاق می‌شود که مالکیت زیرساخت فنی و مدیریت زیرساخت منطقی آن در دست اسلام است و کاربران ذیل حاکمیت اسلام، زیست مجازی دارند.

اگر مالکیت و مدیریت قلمرویی در دست اسلام قرار گرفت، عنوان دارالاسلام تا ابد بر آن قلمرو صدق می‌کند و حفظ و دفاع از آن قلمرو و کاربران آن، بر همه مسلمانان واجد شرایط تا نصاب من به الکفایه واجب است. همچنین اگر در اثر جنگ سایبری یا جنگ نظامی، مالکیت زیرساخت فنی و مدیریت زیرساخت منطقی آن در دست کفار قرار گرفت، آزادسازی آن بر همه مسلمانان واجد شرایط تا نصاب من به الکفایه واجب است، مگر این‌که عرفاً این عنوان از آن قلمرو و کاربران آن زایل شود. علاوه بر جنگ سایبری و نظامی، تهاجم فرهنگی کفار مثلاً خدمات و محتوای ضد اسلامی یا تهاجم اقتصادی کفار مثلاً تحریم سکو و مالکان آن، مصداق حمله ایشان تلقی شده و دفاع از کاربران و مالکان بر همه مسلمانان واجب است.

۷. دلالت هفتم

مواضع تهدید حکومت اسلامی در فضای مجازی،

اگر مالکیت و مدیریت قلمرویی در دست اسلام قرار گرفت، عنوان دارالاسلام تا ابد بر آن قلمرو صدق می‌کند و حفظ و دفاع از آن قلمرو و کاربران آن، بر همه مسلمانان واجد شرایط تا نصاب من به الکفایه واجب است. همچنین اگر در اثر جنگ سایبری یا جنگ نظامی، مالکیت زیرساخت فنی و مدیریت زیرساخت منطقی آن در دست کفار قرار گرفت، آزادسازی آن بر همه مسلمانان واجد شرایط تا نصاب من به الکفایه واجب است.

مرزهای فضای مجازی تلقی می‌شوند که نیاز به مرزبانی، آمادگی‌های جهاد دفاعی و تلاش در جهت خارج شدن از مواضع تهدید، دارد. این مواضع دارای سه ویژگی اصلی هویتی و امنیتی بودن این مواضع، ضعیف بودن حکومت اسلامی در این مواضع و قوی بودن دشمن در مواضع مذکور است.

مواضع تهدید در فضای مجازی الزاماً مواضع جنگ سایبری نیست. این مواضع می‌تواند دارای تهدیدهای بالقوه با احتمال کم یا زیاد و یا تهدیدهای بالفعل با شدت کم یا زیاد باشد. مواضع تهدید شامل تهدیدهای سخت و نرم در فضای مجازی هستند. تهدیدهای سخت ناظر به ابعاد فنی و زیرساختی فضای مجازی و شامل تهدیدهای فناوری ارتباطات و فناوری اطلاعات است. همچنین، تهدیدهای نرم ناظر به ابعاد اجتماعی فضای مجازی و شامل تهدیدهای همه نظام‌های اجتماعی فضای مجازی اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و... است.

۸. دلالت هشتم

اگر روابط و قراردادهای سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی با کفار در فضای مجازی، موجب نفوذ و سلطه آن‌ها بر مسلمین گردد، این قراردادها باطل و فاقد اعتبار قانونی است و بر مسلمین واجب است که از چنین روابط و قراردادهایی اجتناب کرده، در ارشاد مسئولانی که تن به چنین قراردادهایی داده‌اند، بکوشند و در برابر کفار و آن مسئولین، مقاومت و مبارزه کنند. از این رو، در مقام تطبیق

هجرت را فراهم نماید. همچنین کاربران مسلمان قلمروها و سکوهای کفر، در صورتی که عضویت و فعالیت آن‌ها سبب نقص در دین خود کاربران و اعضای خانواده آن‌ها نشود یا در اظهار شعائر و اجرای احکام اسلامی از آزادی و امنیت کامل برخوردار باشد، واجب نیست، ولی شایسته است که به سکوهای اسلامی هجرت کنند.

در مقام تطبیق این دلالت فقهی با شرایط کنونی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران باید اضافه کرد با توجه به مطالب گفته شده، پیام‌رسان اجتماعی تلگرام و به خصوص شبکه اجتماعی اینستاگرام، مصادیق دارالکفر و کاربران مسلمان آن‌ها مصادیق حضور مسلمانان در دارالکفر هستند. بررسی مسائل فرهنگی و اجتماعی جامعه و همچنین برخی پرونده‌های قضایی نشان می‌دهد، شبکه اجتماعی اینستاگرام به صورت قابل توجهی سبب نقص دین در کاربران خود شده است.

افزون بر آنچه گفته شد، این شبکه اجتماعی کافر، آزادی و امنیت کامل مسلمانان را در اظهار شعائر و اجرای احکام اسلامی سلب نموده است که نمونه‌های آن را در حذف و مسدود کردن برخی محتواهای و صفحات اسلامی، از جمله محتواهای مربوط به شهید حاج قاسم سلیمانی مشاهده می‌کنیم. از این رو، هجرت از این سکو بر کاربران مسلمان واجب است، مگر اینکه هجرت، ضررهای قابل توجهی برای کاربران داشته باشد که در این صورت، به عنوان حکم ثانوی، فعلاً واجب نیست، ولی تحصیل مقدمات هجرت برای کاربران واجب است. دولت اسلامی موظف است مقدمات این هجرت را اعم از ایجاد سکوهای اسلامی با امکانات فنی و اجتماعی مناسب، مشوق‌های اقتصادی برای اموری مانند هجرت، فعالیت‌های فرهنگی، تبلیغی و رفتاری در جهت هجرت، محدودیت‌های اقتصادی و فنی برای شبکه اجتماعی اینستاگرام فراهم کند.

نتیجه‌گیری

با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و تجربه نیم قرن شبکه جهانی اینترنت، حوزه فاوا فراتر از ابعاد فناورانه رفته و با پیوند عناصر مختلف اجتماعی، امروزه به بستر روابط و تعاملات متکثر و متنوع انسان‌ها در امتداد فضای واقعی مبدل شده است. با شکل‌گیری نظام‌های اجتماعی فضای

این دلالت فقهی با شرایط کنونی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران، قراردادی که میان دولت یازدهم و دوازدهم با پیام‌رسان اجتماعی تلگرام (سکوی کفر) در سال‌های اخیر بسته شد، از آنجاکه موجب نفوذ و سلطه کفار بر مسلمین گشت و نشانه‌های آن در سال‌های بعد آشکار شد، باطل و فاقد اعتبار قانونی است و عمل انجام‌شده حرام بوده است.

۹. دلالت نهم

تصدی کلیه امور حاکمیتی و قضایی مربوط به قلمروها و سکوهای حکومت اسلامی توسط کافران منتفی و پذیرش آن حرام است. به عنوان مثال، تصدی کلیه امور شورای عالی و مرکز ملی فضای مجازی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، صداوسیما، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مدیریت قلمروها و سکوهای اسلامی توسط کفار منتفی و پذیرش آن حرام است. بنابراین، استفاده برخی سکوهای داخلی از مالکان و مدیران کافر، اگر سبب سلطه و حاکمیت آن‌ها شود - که در سال‌های اخیر، در مواردی، این سلطه آشکار شد - حرام است. همچنین تصدی کلیه امور غیر حاکمیتی و غیرقضایی فضای مجازی شامل امور اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی اگر سبب ایجاد و گسترش اراده و سلطه کفار بر مسلمانان شود، منتفی و پذیرش آن حرام است.

۱۰. دلالت دهم

عضویت و فعالیت کاربران مسلمان در قلمروها و سکوهای کفر در صورتی که سبب نقص در دین خود کاربران و اعضای خانواده آن‌ها شود یا در اظهار شعائر و اجرای احکام اسلامی از آزادی و امنیت کامل برخوردار نباشند، حرام است و واجب است به قلمروها و سکوهای اسلامی مهاجرت نمایند، مگر اینکه موانعی از قبیل وجود کسب‌وکار و جریان معیشتی و اقتصادی کاربران بر بستر سکوهای کفر، امکان هجرت را از آنان سلب نماید که در این صورت به عنوان ثانوی، هجرت، واجب نیست اما ایجاد مقدمات هجرت و برطرف شدن موانع، از طرف کاربران و از آن مهم‌تر، از طرف حکومت اسلامی واجب است.

حکومت اسلامی موظف است اولاً با ایجاد سکوهایی با امکانات فنی و اجتماعی مناسب، ثانیاً محدود کردن فعالیت سکوهای کفر برای کاربران مسلمان، مقدمات این

مجازی، بخش خصوصی و بخش مدنی در سطح ملی و برخی سازمان‌ها و شرکت‌ها در سطح بین‌المللی، فعالیت‌های خود را بر بستر سکوها فضای مجازی بازتعریف کردند.

روند سکویی شدن نظام‌های مختلف اجتماعی در امتداد نهضت خصوصی سازی و بازاریابی دولت، روند قدرتمند شدن بازیگران غیردولتی (خصوصی، مدنی و بین‌المللی) و کاهش قدرت و ظرفیت دولت را با خود همراه داشت. این روند به تدریج سبب ایجاد تحولاتی در مفهوم مرزهای جغرافیایی و سیاسی، قلمرو سرزمینی یک حاکمیت و امنیت و استقلال دولت - ملت‌ها شد.

حفظ قدرت و ظرفیت حاکمیت‌ها، جلوگیری از انحلال قلمرو و مرز سرزمین‌ها و تأمین امنیت و استقلال ملت‌ها در فضای مجازی، نیازمند حکمرانی نظام‌های اجتماعی فضای مجازی است. از جمله اقدامات اساسی در این الگوی حکمرانی، مفهوم پردازی مرز و شیوه‌های مرزبانی در فضای مجازی است. همچنین از آنجاکه، مفهوم مرز از مفاهیم مهم ارزشی و هنجاری است و ارتباطی نزدیک با مسیر سعادت وی در دنیا و آخرت دارد، دین مبین اسلام به تبیین این مفهوم و سایر مفاهیم مشابه مانند قلمرو، قدرت (قوه)، عزت، امنیت، آزادی، حکومت، سلطه، استقلال و... پرداخته است.

به موازین شرع به‌عنوان اصلی‌ترین منشأ قانون‌گذاری، باید متناسب با اصول ۱۴ و ۷۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی «نظام قانون‌گذاری» در تنظیم و تصویب همه طرح‌ها و لوایح قانونی، توجه شود. از این رو، پژوهش حاضر که با «روش‌شناسی دلالت پژوهی» انجام شده، تلاش کرده با مراجعه به دانش فقه، برای مفهوم پردازی مرز در حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران ۱۷ دلالت استخراج کند.

مبتهی بر دلالت‌های گفته‌شده، مرز فضای مجازی، مجموعه قواعد خاصی است که تعیین‌کننده محدوده اعمال اراده حکومت اسلامی و تبعیت کاربران از آن، در فضای مجازی است. این قواعد مرزی، به‌گونه‌ای است که در صورت تحقق آن‌ها، فضای مجازی ایجاد شده، اسلامی و در غیر این صورت، غیر اسلامی است؛ به بیان دیگر این

مرز فضای مجازی، مجموعه قواعد خاصی است که تعیین‌کننده محدوده اعمال اراده حکومت اسلامی و تبعیت کاربران از آن، در فضای مجازی است. این قواعد مرزی، به‌گونه‌ای است که در صورت تحقق آن‌ها، فضای مجازی ایجاد شده، اسلامی و در غیر این صورت، غیر اسلامی است.

قواعد، عامل تمایز میان قلمرو اسلامی و کفر در فضای مجازی است. تحقق قواعد مرزی، به معنای تحقق حد مطلوب فضای مجازی از دیدگاه اسلام نیست، بلکه صرفاً این قواعد، ضامن غیر اسلامی نبودن این فضا و ایجاد زمینه‌های رشد و تعالی ذیل حاکمیت اسلام است. ■

پی‌نوشت

*. پژوهشگر سپهر (هسته خط‌مشی فضای مجازی) مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع).

۱. این نوشته برگرفته از پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و مدیریت دولتی با عنوان «تبیین دلالت‌های دانش فقه برای مفهوم پردازی مرز در حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران» است که توسط آقای سید امیررضا برقی و با راهنمایی دکتر مرتضی جوانعلی آذر و مشاوره دکتر محمدرضا عطاردی و حجت‌الاسلام‌والمسلمین محمدحسین ملک‌زاده در دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع) در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ تدوین و دفاع شده است.
۲. فناوری اطلاعات و ارتباطات.

3. Platform.

4. filter.